

Χάρης Βλαβιανός

ΒΟΥΤΙΑ ΣΕ ΠΑΓΩΜΕΝΑ ΝΕΡΑ

Μια συζήτηση με τη
Μάργκαρετ Άτγουντ
για τη λογοτεχνία, τις δυστοπίες
και τη γυναικεία ταυτότητα

Χάρης Βλαβιανός

ΒΟΥΤΙΑ ΣΕ ΠΑΓΩΜΕΝΑ ΝΕΡΑ

Μια συζήτηση με τη
Μάργκαρετ Άτγουντ
για τη λογοτεχνία, τις δυστοπίες
και τη γυναικεία ταυτότητα

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Λογοτεχνικά δοκίμια

Σειρά: Οζυμανδίας - Δοκίμια λογοτεχνίας, πολιτισμικής θεωρίας και κριτικής
Χάρης Βλαβιανός, *Βουτιά σε παγωμένα νερά: Μια συζήτηση
με τη Μάργκκαρετ Άτγουντ για τη λογοτεχνία, τις δυστοπίες
και τη γυναικεία ταυτότητα*

Υπεύθυνη έκδοσης: Ελένη Κεχαγιόγλου

Φωτογραφία εξωφύλλου: Νίκος Κοκκαλιάς

Διόρθωση: Βασιλική Αντωνάκη

Σελιδοποίηση: Παναγιώτης Βογιατζάκης

Copyright © Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη) και Χάρης Βλαβιανός,

Αθήνα, 2024

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη,

Αθήνα, Μάιος 2024

KET Ζ514 ΚΕΠ 297/24

ISBN 978-618-07-0818-9

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,
ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, FAX: 210.36.50.069
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078
ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΝΕΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ 122, 563 34,
ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, FAX: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

Αντί προλόγου

Η συνομιλία μου με τη Μάργκαρετ Άτγουντ πραγματοποιήθηκε στις 6 Απριλίου 2023, στο θέατρο του Pierce, του Αμερικανικού Κολλεγίου Ελλάδος. Ήταν η εκδήλωση με την οποία εγκαινιάστηκε μια σειρά συζητήσεων και διαλέξεων –υπό τον γενικό τίτλο *Gender Studies and Religion*–, στη μνήμη της Δρ. Σ. Σου Χόρνερ, ενεργού μέλους της ακαδημαϊκής κοινότητας του Κολλεγίου και συζύγου του προέδρου του, Δρ. Ντέιβιντ Τζ. Χόρνερ.

X.B.

ΧΑΡΗΣ ΒΛΑΒΙΑΝΟΣ: Όταν πρόκειται για τη Μάργκαρετ Άτγουντ, κάθε πρόλογος είναι περιττός. Όλοι γνωρίζουν το έργο και την πορεία της. Είναι μια από τις σπουδαιότερες μυθιστοριογράφους και ποιήτριες της εποχής μας, συνεπώς αποτελεί πραγματικό προνόμιο και μεγάλη τιμή για μένα το γεγονός ότι θα συζητήσουμε θέματα που αφορούν τόσο το έργο όσο και την ακτιβιστική της δράση. Η Άτγουντ δεν είναι μόνο βραβευμένη συγγραφέας, αλλά και μια *intellectuel engagé*, που έχει χρησιμοποιήσει την πένα και τη φωνή της για να αναδείξει περίπλοκα και αμφιλεγόμενα πολιτικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά ζητήματα – ή, καλύτερα, Φλέγοντα ερωτήματα,* για να χρησιμοποιήσω τον τίτλο του πιο πρόσφατου τόμου δοκιμίων της.

---

* Margaret Atwood, *Burning Questions: Essays and Occasional Pieces*, 2004-2021, Chatto & Windus, Λονδίνο, 2022.

Δεδομένου ότι η συνομιλία μας λαμβάνει χώρα στην Αθήνα, θα ξεκινήσω, Μάργκαρετ, αν μου επιτρέπεις τον ενικό, αναφερόμενος σ' ένα έργο σου που σχετίζεται με την Ελλάδα και την ελληνική μυθολογία. Θα ήθελα να μου μιλήσεις για την *Πηνελοπιάδα*, που εκδόθηκε το 2005. Πώς αποφάσισες να γράφεις αυτό το βιβλίο; Από ποια πλευρά το προσέγγισες; Κάποιοι κριτικοί αποκάλεσαν τη νουβέλα «φεμινιστική», αλλά νομίζω ότι ο χαρακτηρισμός αυτός είναι απλουστευτικός και μάλλον αδικεί το βιβλίο σου, αφού σ' αυτό παρουσιάζεις μια πιο σύνθετη όψη των πραγμάτων: Σε μια πατριαρχική κοινωνία, μπορούν και οι γυναίκες να στραφούν εναντίον των γυναικών, ειδικά όταν ανήκουν σε διαφορετική τάξη. Διότι για τη δολοφονία των Θεραπαινιδών είναι και η Πηνελόπη κατά κάποιο τρόπο ένοχη, όχι μόνο ο Οδυσσέας και ο Τηλέμαχος.

ΜΑΡΓΚΑΡΕΤ ΑΤΓΟΥΝΤ: Κοιμάται την ώρα εκείνη, για την ακρίβεια.

Χ.Β.: Ναι, κοιμάται την ώρα που διαπράττονται τα εγκλήματα.

Μ.Α.: Όπως κοιμάται και στην *Οδύσσεια*.

Χ.Β.: Βλέπω ότι θέλησες να αφηγηθείς την ιστορία από την οπτική της Πηνελόπης και όχι του Οδυσσέα, και αυτό μου φέρνει στον νου τη συλλογή της Κά-

ρολ Ανν Ντάφυ *The World's Wife*, στην οποία η Βρετανίδα ποιήτρια δίνει φωνή σε γυναίκες, κι όχι στους «διάσημους» άντρες τους. Ο λόγος εδώ ανήκει στην κυρία Μίδα, την κυρία Λαζάρου, την κυρία Τειρεσία, την Ανν Χάθαγουεϊ, τη σύζυγο του Σαίξπηρ, ακόμη και στην Queen Kong! Αυτές κρατούν το νήμα της ιστορίας. Οι λέξεις ανήκουν σ' αυτές. Στο δικό σου βιβλίο ανήκουν στην Πηνελόπη.

Μ.Α.: Αυτό γινόταν ήδη από την εποχή της Αναγέννησης. Δεν είναι καινούριο να χρησιμοποιείς πρόσωπα της μυθολογίας και να τους δίνεις φωνή, να συνθέτεις για λογαριασμό τους ποιήματα. Γινόταν και πριν από τον 21ο αιώνα. Πώς έφτασα όμως να γράψω το βιβλίο; Ήταν μια πρόταση του εκδοτικού οίκου Canongate, ο οποίος ζήτησε από συγγραφείς όλου του κόσμου να επιλέξουν έναν μύθο, οποιονδήποτε μύθο, και να τον αφηγηθούν με σύγχρονο τρόπο σε μια νουβέλα έκτασης 50.000 λέξεων. Αποφάσισα ν' αποδεχτώ την πρόταση. Νομίζω ότι τέσσερις εκδότες μέθυσαν στην Έκθεση Βιβλίου της Φρανκφούρτης και εμπνεύστηκαν αυτό το εγχείρημα. Ο Βρετανός Jamie Byng, η Louise Dennys του οίκου Knopf στον Καναδά, ο Arnulf Conradi του οίκου Berlin Verlag και, τέλος, ο Morgan Entrekin του Grove Atlantic στις ΗΠΑ. Ήταν τέσσερις οι εκδότες λοιπόν, και μου ζήτησαν να συμμετάσχω. Ο Τζέιμι Μπυνγκ με βρήκε στη Σκοτία ένα πρωί, πριν προλάβω να πω τον καφέ μου. Δεν είναι καλή

ιδέα να δέχεσαι να κάνεις κάτι προτού μάθεις περί τίνος πρόκειται! Αρχικά, σκέφτηκα να γράψω για μια ιστορία των αυτοχθόνων της Βόρειας Αμερικής. Ύστερα όμως συνειδητοποίησα ότι οι αναγνώστες από άλλες χώρες δεν θα αναγνώριζαν την πρωτότυπη ιστορία. Έτσι, θα έπρεπε πρώτα να την αφηγηθώ ως έχει κι ύστερα να πω τη δική μου εκδοχή.

Τα πράγματα περιπλέχτηκαν. Είπα στη Βρετανίδα ατζέντισσά μου, η οποία είναι αρκετά αυστηρή: «Πιστεύεις ότι ο Τζέιμι Μπυγκ θα θυμώσει πολύ αν δεν συμμετάσχω σε αυτό το εγχείρημα;». Παγωμάρα στην άλλη άκρη της γραμμής. Μετά είπε: «Κοίτα, πρέπει να κάνεις αυτό που σου αρέσει. Νομίζω όμως ότι ο Τζέιμι Μπυγκ θα απογοητευτεί πολύ. Θα είναι σαν να τον ξεκοιλιάζεις». Το «ξεκοιλιάζω» είναι πολύ δυνατή λέξη για τους Καναδούς. Ποτέ δεν τη χρησιμοποιούμε. Φαντάστηκα λοιπόν τον Τζέιμι να κείται στο πάτωμα σαν ξεκοιλιασμένο ψάρι. Δεν μπορούσα να το κάνω αυτό στον Τζέιμι. «Δώσε μου ένα λεπτό» είπα. Ύστερα σκέφτηκα –για την ακρίβεια, δεν σκέφτηκα, θυμήθηκα– την ιστορία της Πηνελόπης, που μου τριβέλιζε το μυαλό από τότε που την είχα διαβάσει πρώτη φορά, στα δεκαέξι. Κάτι με είχε ενοχλήσει στην ιστορία. Αν διαβάσεις προσεκτικά την *Οδύσεια*, θα διαπιστώσεις ότι οι θεραπαινίδες που κρεμάστηκαν ουσιαστικά είχαν βιαστεί. Επομένως, ήταν πρωτίστως ένας φόνος τιμής. Και δεν εννοώ ότι κάποιοι έκαναν σεξ με τις θεραπαινίδες.

Το θέμα είναι ότι δεν είχαν την άδεια από τον Οδυσσέα να κάνουν κάτι τέτοιο, αφού εκείνος τότε απουσίαζε. Σκέφτηκα λοιπόν να αφηγηθώ αυτή την ιστορία.

Το άλλο που με είχε ενοχλήσει στην *Οδύσσεια* ήταν ότι η Πηνελόπη δεν κάνει σχεδόν τίποτε άλλο παρά να κλαίει. Κλαίει ακατάπαυστα. Προσφέρει θυσίες στους θεούς, κλαίει. Κάνει άλλες δουλειές, κλαίει. Κάποιος όμως έπρεπε να κυβερνά το βασίλειο. Ο γεροπατέρας του Οδυσσέα, ως γνωστόν, ήταν στην άλλη άκρη του νησιού και καλλιεργούσε αχλαδιές. Άρα, δεν κυβερνούσε αυτός. Εκείνη έπρεπε να κυβερνά. Όμως δεν φαίνεται κάτι τέτοιο στην *Οδύσσεια*: δεν τη βλέπουμε να κυβερνά το βασίλειο.

Κι ένα ακόμα στοιχείο που προκύπτει για εκείνη είναι ότι ο έφηβος γιος της παρεκτρέπεται, παίρνει την άμαξα, το σκάει, φεύγει για να κυνηγήσει τα εφηβικά του όνειρα και μιλά υποτιμητικά για τη μαμά του. Τα γνωστά! Επομένως, σκέφτηκα ότι πρέπει να υπάρχει και κάτι άλλο στην ιστορία. Ας δούμε τι πραγματικά σκέφτεται η Πηνελόπη. Το άλλο περίεργο είναι ότι σ' αυτή την ιστορία υπάρχουν τρεις γυναίκες που είναι όλες ξαδέλφες. Έχουμε την Κλυταιμνήστρα – σκότωσε τον άντρα της, κακιά· την Ελένη – σαγηνευτική, κακιά, αλλά και λίγο καλή, αφού δεν τη σκοτώνουν, τη γλιτώνει· και την Πηνελόπη – καλή, γιατί είναι τόσο άξια σύζυγος. Ποτέ δεν τη βλέπουμε να μαγειρεύει. Δεν ξέρουμε τίποτα γι' αυτήν, παρά μόνο ότι ήταν πολύ

πιστή. Κάτι άλλο που με εντυπωσίασε είναι ότι ο Οδυσσέας και η Πηνελόπη είναι φοβεροί ψεύτες. Και οι δυο τους λένε πολλά ψέματα. Επομένως, όταν συναντιούνται στο τέλος και αφηγούνται ο ένας στον άλλο τι έχει συμβεί, πόσα ψέματα λένε; Αλήθεια, πόσα; Έτσι αποφάσισα να βάλω στο βιβλίο μου και τις θεραπαινίδες: Είναι ο Χορός, όπως στην αρχαία ελληνική τραγωδία. Και τους ανέθεσα τα χορικά.

X.B.: Έχεις γράψει και αρκετά ποιήματα που αντλούν έμπνευση από την αρχαία ελληνική μυθολογία. Μεταξύ των σημαντικότερων: «Τα τραγούδια των Σειρήνων», «Σειρήνα που κλωσάει τα αυγά της», «Κίρκη», «Τα ποιήματα της λάσπης», «Η Ωραία Ελένη χορεύει πάνω στον πάγκο». Πώς και πότε άρχισες να ενδιαφέρεσαι για την αρχαία ελληνική μυθολογία; Διαδραμάτισαν κάποιο ρόλο σε αυτό οι γονείς σου;

M.A.: Ασφαλώς. Υπήρχαν πολλά βιβλία γύρω μου. Νομίζω ότι το πρώτο σχετικό με τη μυθολογία που διάβασα ήταν ένα πολύ παράξενο βιβλίο του 19ου αιώνα, με τίτλο *Ιστορίες θεών και ηρώων*, το οποίο είχε γράψει ο Τσαρλς Κίνγκσλυ*. Το βιβλίο ξεκινά μ' έναν πολύ παράξενο πρόλογο, στον οποίο ο συγ-

---

* Charles Kingsley (1819-1875): Άγγλος ιερέας, ακαδημαϊκός, ιστορικός, μεταρρυθμιστής και συγγραφέας.

γραφέας υποστηρίζει ότι αυτές οι ιστορίες είναι από ηθική άποψη κατάλληλες για παιδιά. Θα μου επιτρέψετε να πω ότι δεν είναι. Είναι ιστορίες για ανθρώπους που συμπεριφέρονται απαίσια. Δεν μπορώ να καταλάβω πώς είχε αυτή την εντύπωση. Από την άλλη όμως, είχαμε και μια εικονογραφημένη έκδοση ελληνικών μύθων που μου άρεσε. Και βέβαια, αργότερα μελέτησα λατινικά. Για να διαβάσεις την *Αινειάδα*, πρέπει να ξέρεις τι προηγήθηκε. Στη συνέχεια διάβασα το βιβλίο *Ελληνικοί μύθοι* του Ρόμπερτ Γκρέιβς,* στο οποίο ο συγγραφέας ερμηνεύει τους μύθους ανορθόδοξα, τουλάχιστον όμως παραθέτει τις ιστορίες και τις διαφορετικές εκδοχές τους. Έτσι έχεις όλο το πακέτο: Αυτός είπε αυτό – υπάρχει όμως και μια άλλη ιστορία, που λέει άλλα πράγματα· άλλοι άνθρωποι, που αφηγούνται κάτι διαφορετικό. Οι διαφορετικές εκδοχές είναι ίδιον μιας εποχής στην οποία ανθεί η προφορική εξιστόρηση: τοπικές παραλλαγές των ιστοριών. Επομένως, ναι, μελέτησα την ελληνική μυθολογία γιατί με ενδιέφερε, αλλά κι επειδή ήταν πάντα παρούσα γύρω μου.

---

* Robert Graves (1895-1985): Άγγλος ποιητής, συγγραφέας ιστορικών μυθιστορημάτων και κριτικός.